

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIII

KELÂM İLMİNDE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

Doç. Dr. Cihad TUNÇ

Bu yazımızda büyük günah işleyen, yani dinimizce suç sayılan bir işi yapan kimsenin çeşitli mezhepler açısından dinî durumunun ne olacağını, diğer bir deyişle Allah'ın birliğine inanmış bir müslümanın, büyük günah işlemiş olmasının onun inancında bir değişmeyi gerektirip gerektirmeyeceği gibi sorulara verilen çeşitli cevapları incelemeye çalışacağız. Meselenin daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamak maksadıyla, konuya büyük günah kavramından ne anladığımızı açıklamakla başlayacağız. Önce günah kelimesi üzerinde duralım. Türkçe sözlükte bu kelimenin karşısında şu anlamlar ve örnekler yazılıdır. 1. Dince suç sayılan iş: Bu anlamı Türkçemizde, "Hırsızlık etmek dinimizce günahdır" şeklindeki bir cümle içinde kullanabiliriz, 2. Herkesin vicdanını inciten iş: Bu adama bu kadar eziyet etmek günahdır, cümlesinde "günah" kelimesi bu anlamdadır, 3. Sorumluluk: "Ben söyleyeyim de günah benden gitsin" cümlesinde de sorumluluk anlamında kullanılmıştır.

Aslen Farsça olan günah (گناه) kelimesi dinî eserlerde birinci anlamında yer alır, yani "Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dinî suç" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetlerinde ليس عليكم جناح (ليس عليكم جناح) ve diğer şekillerde geçen Cunâh (جناح) kelimesinin Farsça günah گناه kelimesindeki "g" harfinin "c"ye dönüşmesiyle arapçaya geçtiği sanılmaktadır ki, bu kelime arapçada "günah" manasında olmayıp, engel, sorumluluk anlamlarındadır. Günah kelimesinin karşılığı olarak arapçada ithm (إثم) kelimesi kullanılır ki, bu kelime büyük ve küçük günahı da içine alır. İşte bu genel anlamda Türkçemizde Suç kelimesini kullanıyoruz.

Hukukî açıdan "Suç" şu anlamda kullanılır: "Hukuk nizamı içinde kendisine müeyyide olarak ceza konulmuş fiillerdir". Ceza kanunumuz

suçları Cürüm ve Kabahat olarak ikiye ayırır. a) Cürüm, kötü niyetle bir cemiyetin mevcudiyet ve hayat şartlarını veya bir ferdin veya cemiyetin esaslı menfaatlerini ihlâl eden veya tehlikeye koyan hareketlerdir ki, bunlar ölüm, ağır hapis, ağır para cezası gibi cezaları gerektirir suçlardır.

b) Kabahat ise, ceza vermek için kasıt aranmayan, ceza kanununa göre cezası hafif hapis ve hafif para cezası ve muayyen bir meslek ve sanatın yapılmasının menedilmesi cezalarını gerektiren suçlardır².

Bir hukuk sözlüğünden aldığımız bu tariflerden anlaşılacağı üzere, suç deyimi nasıl cürüm ve kabahat kavramlarını içine alyorsa, اثم karşılığı olan günah terimi de küçük ve büyük günah kavramlarını içine alır. Arapçada bulunan ve dolayısıyla Kur'ân'da da geçen lemem (لَمَمَ) kelimesi ve seyyie سَيِّئَةٌ kelimesi küçük günaha, diğer bir deyişle kabahata, zenb ذنب ve çoğulu ذنوب kelimesi de büyük günaha işaret eder. Ayrıca kebîre kelimesinin çoğulu olan kebâir (كَبَائِر) kelimesi büyük günaha delâlet eder ki, âyetlerde hep bu çoğul şekliyle kullanılmıştır. Meselâ, 4. Nisâ Suresinin 31. âyeti şöyledir:

... إِنَّ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ...
 “Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı (kabahatınızı) örteriz”. 53. Necm Suresinin 32. âyeti şöyledir:
 ... الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ...
 “Allah, büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınanlara -ufak tefek kabahatleri bir yana- işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını verir”. Ayrıca 3. Âli İmrân Suresinin 193. âyeti de şöyledir:

... «رَبَّنَا فَارْحَمْنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا...»
 “...Rabbimiz günahlarımızı bağışla. kabahatımızı ört....”

Görülüyor ki, günahları büyük ve küçük olmak üzere iki kısımda mü-tâlaa edenler din âlimleri değil, Kur'ân-ı Kerim'in kendisidir. Bu noktada, bu iki çeşit günahattan hangilerinin büyük, hangilerinin küçük olacağı hususu aydınlatılması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkacaktır. İslâm âlimlerinin bu mevzudaki görüşlerini ortaya koymaya çalışalım:

² Türk Hukuk Lügatı, (Türk Hukuk Kurumu tarafından hazırlanmış) s.57, 303, Ank. 1956; Av.Hüseyin Özcan, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, s, 115, 333, 574-75, Ank.1975.

Fıkıhla uğraşan âlimlerin çoğuna göre, Allah'ın, Ceza tayin ettiği ve açık olarak azâbıyla tehdid ettiği her çeşit günah, büyük günahlardandır. Taberî'ye göre içinde Allah'a isyan bulunan her şey büyük günahdır. İbn Ebî Hâtim'e göre, Allah'ın Cehennem azâbıyla tehdid ettiği her şey büyük günahdır. Beyhakî'ye göre, kulun üzerinde ısrar ettiği her günah büyük günahdır, fakat kulun tövbe edip vazgeçtiği şey ise büyük günah değildir³. İşte bu tarzda farklı görüşler ileri sürüldüğü için, İbn Abbâs bile üç anlayış getirmiştir: 1- Allah'ın yasak ettiği şey büyük günahdır. 2- Allah'a isyan demek olan şey büyük günahdır. 3- Allah'ın hakkında ateşle, öfkeyle, lânetle veya azâbla hükmünü bildirdiği her iş büyük günahdır⁴.

Buhârî ve Muslim'de bulunan bir hadîse göre, Hz.Peygamber şu yedi şeyden çekininiz demiştir: 1. Allah'a ortak koşmak, 2. Haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, yani adam öldürmek, 3. Sihir, büyü yapmak, 4. Tefecilik etmek, yani kat kat faiz almak, 5. Yetimin malını yemek, 6. Düşmanla yüz yüze gelindiğinde kaçmak, 7. İffetli Mü'min kadınlara iftira etmek. Ebû Bekre yoluyla rivayet edilen bir hadîste, Hz.Peygamber: "Siz büyük günahların daha büyüğünden söz edeyim mi?" diye sormuş, yanındakilerin "evet" demesi üzerine şunları saymıştır: "Allah'a ortak koşmak, ana ve babaya kötü davranmak, yalan söylemek ve yalancı şahidlik yapmak"⁵ Hz.Ali bunlara hırsızlık ve zinâ etmeyi de eklemektedir⁶. Bütün bu misâllerden anlaşılıyor ki, büyük günah olarak zikredilen bu suçların hepsi Allah'a ortak koşmak hâric yukarıda gördüğümüz ceza hukukundaki cürümler gibi, doğrudan doğruya toplum içindeki kişilere yönelik suçlardır.

Büyük günah meselesinin ortaya çıkış sebebini, Hicretin 36 ve 37, yani milâdi 656 ve 657 yıllarında meydana gelen olaylarda aramak gerekir. Bilindiği gibi Halife Hz.Osman'ın fecî şekilde ve haksız olarak öldürülmesinden ve Hz.Ali'nin hilâfete getirilmesinden itibaren, bilhassa Cemel ve Sıffin savaşlarından sonra İslâm cemiyetinde dinî bakımdan çözümlenmesi güç bazı problemler ortaya çıkmıştır. Çünkü, o zamana kadar hep müslüman olmayanlarla savaşılmış ve bu savaşlarda müslümanlardan ölenler şehid, kalanlar da gâzî olmuşlardı. Halbuki Cemel olayında iki ordunun karşılaşp kılıç kılıca vuruşması öncekilerden ta-

3 Eş-Şevkânî, Fethu'l-Kâdir, I, s.421-22.

4 a.g.e., I, s.440.

5 a.g.e., I, s.421-22.

6 Zemahşerî, Keşşâf, I, s.503, not: 1. Beyrut 1947.

mamen farklıdır. Bir tarafın lideri Hz. Ali, karşı tarafın liderleri Hz.- Talha ve Zübeyr "aşere-i mübeşşereden" idiler, yani dine yaptıkları hizmetten ve üstün faziletlerinden dolayı hayatta iken Hz. Peygamber tarafından Cennetle müjdelenen on kişi arasında idiler. Her biri Allah'ın kitabını hakkıyla bilen, Allah'ın elçisinin yanında yetişmiş, dini ondan öğrenmiş kimselerdi. Siffin savaşında da durum aşağı yukarı aynı idi, her iki tarafta müslümandı. Tabiatıyla bu harplerde pek çok müslüman kanı akıtıldı ve pek çok zihinlerde şöyle bir soru ortaya çıktı: İki müslüman cemaat kılıç kılıca birbiriyle karşılaşarlarsa, öldürenlerle ölenlerin durumu ne olacaktır? Şayet öldürülen maktûl, öldüren de kâtil ise, dinin genel hükümlerine göre ikisinin de Cehenneme gitmesi gerekmez mi? Çünkü kâtil öldürdüğü, maktûl da öldürmek niyetiyle vuruştuğu için büyük günah işlemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber *سَبَابُ الْمُسْلِمِ* *فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ* yani müslümanların birbirlerine sövmeleri fisk, birbirlerini öldürmeleri küfürdür⁷, buyuruyor.

Henüz bu sorunun cevabı verilemezken, Hâricilerin Hz. Ali'den ayrılıp üçüncü cepheyi teşkil etmeleri, hem Hz. Muâviye ve taraftarlarını ve hem de Hz. Ali ve taraftarlarını büyük günah işlemekle suçlayarak onların kâfir olduklarına hükmetmeleri meseleyi daha da karıştırdı. Çünkü Hâricilere göre bunlar, Allah'ın hükümlerine karşı gelmişler, başka bir deyişle büyük günah işlemişlerdi. İşte onlara göre, büyük günah işleyen bir mü'min îmândan çıkıp küfre gitmiştir ve Cehennemde temelli kalacaktır. Hâricilerin bu ağır hükmüne karşılık Mürcie fırkası ise, Allah'ın birliğine inanmış bir kimsenin, büyük günah işlemiş olmasının, onun îmânına zarar vermeyeceğini bu haliyle de onun yine mü'min kalacağını ileri sürmüştür.

Bu hususta üçüncü bir görüş Mu'tezile mezhebinden gelmektedir. Onlara göre böyle bir kimse ne tam mü'mindir, ne de iddia edildiği gibi kâfirdir, ikisinin arasında fâsıklık dedikleri bir yerededir ki, tövbe ederse îmânına döner, tövbe etmezse küfre varır ve ebedi olarak azâb görür. Şukadar var ki, bu azâbın derecesi kâfirlerinkinden daha hafif olacaktır.

Burada karşımıza çıkan bu üç görüşün ne dereceye kadar doğru veya yanlış olduğunu gösterebilmek, islâmiyetin îmân anlayışını ortaya koymakla mümkün olacaktır. Çünkü büyük günah meselesindeki görüş

⁷ Buhâri, Kitâbu'l-Îmân, bab: 36, Muslim, Îmân, 116.

ayrılıkları îmânın amelle, yani başlıca ibâdetleri ve emirleri yerine getirmekle olan ilgisinin farklı şekilde anlaşılmasından ileri gelmektedir.

Îmân kelimesi **أَمِنَ** Emn veya Emân kökünden türemiş bir mastar olup, bu fiilin sözlük mânâsı doğrulamak, bir şeyin doğruluğunu kabul ve tasdik etmek veya bir kimseye yahud da bir şeye inanıp güvenmek demektir. Ayrıca her türlü korku karşısında kâlbîn kendisini emniyette hissetmesi huzûra ve sükûna kavuşması anlamına da gelir². Aynı kökten türemiş bir ism-i fâil olan “mü'min” kelimesi de, kabul ve tasdik edip inanmış, kendini emniyette hisseden kişi anlamındadır. Bilindiği üzere kelimeler kullanıldıkları bilimler içerisinde de bazen başka anlamlar kazanırlar. Bu itibarla islâm dininin îmân sözcüğüne, sözlük mânâsının dışında bir anlam kazandırıp kazandırmadığını tesbit etmek yerinde olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de îmân kelimesinin geçtiği âyetlerde, bu sözlük mânâsına bağlı kalındığını göstermek üzere bir kaç misâl vermek istiyoruz. Yüce Allah Kureyş sûresinde **وَأَمْنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ** yani “korku içinde iken kendilerini güvene kavuşturan Allah'a kulluk etisinler” buyuruyor. Demek oluyor ki, âyetteki îmân kelimesi güvene kavuşturmak, emin kılmak anlamına gelmektedir. 12. Yûsuf Sûresinin 17. âyetinde Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarına hitaben **وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا...** “Sen bize inanmıyorsun” yani senin bize güvenin yok, söylediğimizi doğrulayıp tasdik etmiyorsun, diyorlar.

2. Bakara Sûresinin 285. âyetinde **أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ** ... **مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ** ... ona indirilene inandı, doğruladı”, buyurulmaktadır.

Ayrıca Hücürât Sûresinin 15. âyetinde **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا** ... **بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ لَمْ يَرْتَابُوا** ...

“İnananlar ancak Allah'ı ve Peygamberini tasdik etmiş, yani doğrulamış, sonra da şüpheye düşmemiş olanlardır”, buyrulmaktadır.

² Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b.Manzûr, Lisânu'l-Arab, XIII, s.21; Âsım Efendi, Kamus Tercemesi, IV, s.548; Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, I, s.21-22; Abdu'l-Kâhîr el-Bağdâdî, Usûlu'd-Dîn, s.248.

İşte bütün bu örneklerden anlaşılacağı gibi, Kur'ân-ı Kerîm îmânın mahiyeti hakkında, onun sözlük, yani dildeki anlamından başka yeni bir anlam getirmemiştir. Bunun böyle olduğunu Hz.Peygamberin hadislerinden örnek vererek göstermek de mümkündür. Hz.Peygamber: "İmân nedir?" diye kendisine sorulduğunda, cevaben, "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe -bazi rivayetlerde de kadere- inanmandır"⁹ derken, îmânın sözlük manasını kastetmiş ve sonra nelere îmân edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, ne Kur'ân'da ne de hadislerde doğrudan doğruya îmânın mâhiyetinin ne olduğu, temel esaslarını içine alan tarifinin ne şekilde yapılacağı üzerinde durulmuş değildir. Buna karşılık îmânın nasıl olacağı, nelere inanılacağı ve îmânın yerinin kâlb olduğu haber verilmiştir. Şuhalde dilcilerin, îmân kâlb ile tasdikten ibarettir, şeklinde yaptıkları tarifle, yani bu kelimenin dildeki anlamıyla, diğer bir deyişle arapların bu kelimededen anladıkları mânâ ile islâmiyetin kasteddiği mânâ arasında bir fark yoktur.

Sayet onların anladıkları kastedilmemiş olsaydı veya anladıkları yanlış olsaydı, Hz.Peygamber onların bu yanlış anlamalarına itiraz etmek ve yanlışlarını düzeltmek durumunda kalırdı.

Şu halde Kur'ân-ı Kerîmdeki îmân ile ilgili âyetleri iki kısımda gözden geçirmek yerinde olur:

- 1- İmânın nasıl olması gerektiğini gösteren âyetler.
- 2- Nelere îmân edileceğini gösteren âyetler.

Birinci kısma örnek olarak yüce Allah'ın "ey Muhammed, Bedeviler inandık dediler, deki, inanmadınız bari, islâm olduk deyin, inanç henüz kâlbimize yerleşmedi" meâlindeki 49. Hücurât Sûresinin 14. âyetini gösterebiliriz. Buradan îmânın kâlb ile ilgili olduğunu yani onun yerinin kâlb olduğunu, dil ile söylenen inancın kâlbe yerleşmesinin gerekli olduğunu anlıyoruz.

Yüce Allah başka bir âyette îmânın esas şartının kâlbten inanmak olduğunu "Ey Peygamber, kâlbleri inanmamışken ağızlarıyla inandık diyenler... seni üzmesin"¹⁰ meâlindeki sözleriyle gösteriyor. Böylece bu âyetlerde îmânın ilk iki unsuru ortaya çıkıyor ki, bunlardan biri kâlb

9 el-Buhârî, Sahîh, I, Kitâbu'l-İmân, s. 18.

10 5. Mâide/41.

ile inanmak ve doğrulamak, diğeri inandığı bu hususu sözleriyle ifade etmektir. Ayrıca Hz.Peygamber de: “Allah’ım, kâlbimi dininin ve taatının üzerine sabit kıl¹¹” diye duâ ettiği gibi, “Allah’tan başka tanrı yoktur” diyen bir kimseyi, bu sözü kılıç zoru ile söylediğine kâni olup öldüren Usâme’ye “onun kâlbini yarıp baktın mı¹²” diye de çıkmaktadır.

Böyle olmakla beraber, kâlbe îmânın yerleşip yerleşmediğini ancak Yüce Allah bildiği için Hz.Peygamber ve Sahâbiler kelime-i şahâdeti söyleyen kimsenin mü’min olduğuna kâni olmuşlar ve kâlbinderkileri araştırmaksızın onun îmân sahibi olduğuna hükmetmişlerdir.

Büyük din âlimleri ve mütekellimler îmânın tarifini yaparken, dillilerin kelimenin dildeki mânâsına bağlı kalarak yapmış oldukları tanımlamayı benimsemişlerdir. Bunlardan bazısını zikrelelim:

1- Ebû Hanîfe’ye (ö: 150/760) göre îmân, ikrar ve tasdiktir, yani dil ile söylemek ve kâlb ile doğrulamaktır. Ebû Hanîfe ayrıca amelin îmânın bir parçası olmadığını, îmânın aslı tasdik olduğuna göre, îmânın artıp eksilmesinin bahis konusu olamayacağını, fazilet ve amel bakımından mü’minlerin birbirlerinden farklı olduğunu, ancak inanışın kuvvetli veya zayıf olabileceğini ileri sürmüştür¹³.

2- Ebu’l Hasan el-Eş’arî (ö: 324/935) Kur’ânın nazil olduğu arap dili ile uğraşan dillilerin ittifaken yaptıkları tarifi kabul ederek îmânın, Allah’ı tasdik etmek yani onu doğrulayıp ona inanmak olduğunu söylemektedir¹⁴.

3- Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö: 333/944) gerek Tevhîd ve gerekse Te’vilât adlı eserinde bize göre îmân kalb ile tasdikten ibarettir. Delilimiz de bütün müfessirlerin ve dillilerin sözleridir, çünkü onlar Kur’ânın her yerinde geçen “Âmenû” sözünü “saddakû” sözü ile açıkladılar¹⁵ diyor. Konuyu daha fazla uzatmamak için aynı görüşü kabul eden âlimlerin isimlerini zikretmekle yetinelim:

11 Tirmîzî, Bâbu’l-Kader: 7; İbn Mâce, Mukaddime: 13; Ahmed b.Hanbel, Musned, II, s.428; Nesâ’î, III, s.112.

12 Muslim, Kitâbu’l-İmân; 158; İbn Mâce, Bâbu’l-Fiten: 1; Ahmed b.Hanbel, IV, s.439, V, s.207.

13 Ebu’l-Muntehâ, Şerhu’l-Fıkhi’l-Ekber, s.21.

14 Eş’arî, Kitâbu’l-Lumâ, s.75.

15 Mâturîdî, Te’vilâtu Ehli’s-Sunne, I, s.44, str.7,8 ve s. 47, str.15-17; Kitâbu’t-Tevhîd, s.373-79.

Eş'ari'nin talebesi el-Bâkillânî (ö: 403/1013), Mâturidî'nin talebesi Ebu'l-Mû'in en-Nesefî (ö: 508/1114), İmâmu'l-Haraneyn el-Cuveynî (ö: 478/1085), el-Gazzâlî (ö: 505/1111), Ömer b.Muhammed en-Nesefî (ö: 537/1142), Teftazânî (ö: 791/1388) ve diğerleri.

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığına göre îmân iki temel unsurdan meydana gelmektedir. Birincisi kâlbten Allah'ı tasdik etmek, ikincisi de kâlbten bu tasdikini dil ile, yani sözlerle ifade etmektir.

إن الإيمان تصديق بالقلب (بالجنان) وإقرار (وقول) باللسان .

Şimdi de îmân hakkında farklı görüşler ileri süren mezheplere bir göz atalım. Meselâ, Mürcie fırkasının üzerinde anlaştıkları îmân tarifi şöyledir:

. إن الإيمان بالله هو معرفة بالله .¹⁶ Allah'a îmân, Allah'ı bilmektir.

Bilindiği üzere Mürcie fırkası da kendi aralarında kollara ayrılmıştır. Bunlardan birinin iddiasına göre îmân, Allah'ı Peygamberini, ve yalnız Allah katından gelen şeylerin hepsini bilmektir. Dil ile ikrâr, kâlbten Allah'a ve Peygamberine itaat edip onları sevmek ve büyülemek, onlardan korkmak ve organlarla ibâdet etmek gibi unsurlar îmândan değildir. Mürcieden olan bir başka topluluğa göre de îmân, Allah'ı bilmek ona itaat etmek ve ona karşı büyüklmeyi bırakıp onu sevmektir. İşte bu özellikleri kendisinde bulunduran kimse mü'mindir¹⁷.

Hâriciye mezhebine göre îmân, Allah'ın kullarına farz kıldığı şeylerin hepsini yapmaktır. Yani Allah'a itaat etmek, güzel ameller işlemek îmândandır. Bunlardan birini terkeden kimse îmândan çıkar ve Cehennemde temelli kahr¹⁸. Bugün hâlâ yaşamakta olan ve elimizde inanç esaslarına dair yazılmış kitapları bulunan Hâricilerden bir fırkayı teşkil eden İbâdiye'ye göre îmân ikrar, amel, niyet, sünnete uymak, îmânda hiçbir kimse için şart ve özür tanımamak, hevâ ve hevesine uymayıp takvâ yoluna girmektir¹⁹.

¹⁶ Eş'ari, Makâlât (H.Ritter Neş.) s.132.

¹⁷ a.g.e., s.133.

¹⁸ a.g.e., s.110; ayrıca Dr.Ali Sâmî en-Neşâr, Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-İslâm, I, s. 371; Teftazânî, Şerhu akâ'idî'n-Nesefiye, I.Kısım, s.156.

¹⁹ Dr.E.Ruhi Fiğlalı, İbâdiyenin Siyasî ve İtikâdî Görüşleri, A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XXI, s.337.

Mu'tezile mezhebine göre îmân, farz ve nâfile olan bütün ibâdetleri yerine getirmektir.

Mu'tezile âlimlerinden Ebû Huzeyl'e (ö: 235/849) göre îmân, bir bütündür. Allah'a inanmak gibi terkedilmesi küfür demek olan şey îmândır, namaz ve oruç gibi terkedilmesi fisk olup küfür olmayan ibâdetler îmândandır, nâfile ibâdetler gibi terkedilmesi küçük günah olup fisk ve küfür olmayan, ayrıca terkedilmesi ne küfür ne de isyan olan şeyler îmândandır²⁰.

Nazzâm'a (ö: 231/845) göre îmân, büyük günahtan çekinmektir, büyük günah ise, hakkında Allah'ın azâbının vukû bulacağı şeydir²¹.

Ebû Ali el-Cubbâî (ö: 303/915) ve oğlu Ebû Haşim (ö: 321/933), îmânın Allah için olduğu, bunun da Allah'ın kullarına farz kıldığı şeylerin hepsi olduğunu iddia ederek nâfilelerin îmândan olmadığını ileri sürdüler²².

Hâricîlerle Mu'tezilenin iddialarına göre îmân sözcüğünün dilde kullanılan anlamı başkadır, Allah'ın Kur'ânda kastedtiği mânâ başkadır. İşte bu sebebledir ki, bu sözcüğün dinde yeni bir anlam taşıdığını açıkça göstermek için sözlük anlamı esas alınarak yapılan mezkûr tariflerle yetinmeyerek, az evvel bahsettiğimiz tarifleri yapmak ihtiyacını duymuşlar ve farz ve nâfileden olan her türlü ibâdetlerin yerine getirilmesinin ve her türlü kötülükten uzak durulmasının îmândan olduğunu söylemişlerdir. Görülüyor ki, bunlar yukarıda değindiğimiz îmânın iki temel unsuruna bir üçüncüsünü, yani başlıca ibâdetleri yerine getirmeyi de katmış oluyorlar. Bunun da arapça olarak ifâdesi şöyle yapılmıştır:

ان الايمان تصديق بالقلب واقرار باللسان وعمل بالارحان (بالجوارح)

Bu üç unsuru içine alan îmân tarifini yalnız İbnu Mâce'nin (ö: 275/888) "Sunen"inde buluyoruz²³, fakat burada "tasdik" kelimesinin yerini "Marifet" kelimesi almıştır ki, bu bakımdan da rivâyetin iyice araştırılması gerekir. Çünkü marifet ile tasdik aynı anlamda değildir. Özellikle Mâturidî bu hususta hassasiyet göstererek eserlerinde Allah'ı bilmenin, Allah'ı tasdik demek olmadığını belirtmiştir²⁴. Ayrıca İbnu Mâce'nin

20 Eş'ari, Makâlât, s.266-67.

21 a.g.e., s.268.

22 a.g.e., s.269.

23 İbn Mâce, es-Sunen, Muhammed Fuâd Neş., I, s.25-26.

24 Mâturidî, Kitâbu't-Tevhîd, s.380-81.

Sunenini neşreden Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî "Amelun bi'l-erkân" ibâresini namaz, oruç, hac gibi "bi'l-cevârih" uzuvlarla yapılan ibâdetlerdir, şeklinde açıklamakta ve bu hadîsin senesinde yer alan Ebu's-Salt isimli râvînin "sika" (güvenilir) biri olmadığına ittifak edildiği için hadîsin senedinin zaîf olduğuna dikkati çekmektedir.

Bundan başka Kenzu'l-Ummâl adlı eserde eş-Şirâzî'nin el-Elkâb adlı kitabından Hz.Ayşe'ye istinâden şöyle bir rivâyet nakil edilmektedir: "Allah'a îmân, dil ile söylemek, kâlb ile tasdik etmek ve başlıca amelleri işlemektir"²⁵.

Bunlardan başka bu üçlü îmân tarifini ilk Hanbelî İmamlarında da buluyoruz. Örneğin: Ahmed b.Hanbel'in (ö: 241/855) ilk ve büyük talebelerinden biri olan Muhammed b.İdris Ebû Hâtim el-Hanzalî er-Râzî (ö: 277/890), îmân söz ve ameldir dedikten sonra, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr ve başlıca amelleri yerine getirmenin de îmândan olduğunu belirterek, "başlıca amelleri yerine getirmek" sözünü, namaz kılmak, Ramazanda oruç tutmak, malı olanın zekât vermesi, gücü yetenin hacca gitmesi ve Allah'ın kullarına farz kıldığı şeylerin hepsini yerine getirmek şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca Ebû Hâtim el-Hanzalî, Ebû Bekr el-Âcurrî (ö: 360/970) ve İbn Batta el-Ukberî (ö: 387/997) gibi hadîs âlimleri yazmış oldukları eserlerinde îmânın bu üç unsurdan meydana gelen tariflerine yer vermişlerdir²⁶. Bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunların dışında, basılmış olan diğer hadîs kitaplarında îmânın bu üçlü tarifine rastlanılmıyor.

Başlıca amelleri yerine getirmeyi îmânın temel unsurundan biri olarak saymayanların itirazları şöyle olmaktadır. Meselâ, Teftazânî'ye göre, îmân kâlbile, gönülle ve düşünceyle ilgili bir husustur ki, bunun böyle olduğu hem Kur'ân'da hem de hadîslerde zikredilmiştir. İmânın bu özelliğine karşılık, başlıca amelleri yerine getirmek, bedenle, organlarla ilgili bir işittir. Bu bakımdan da aralarında bir başkalk söz konusudur. Öyleyse başlıca amelleri yerine getirmeyi îmâna dâhil bir esas olarak ele alamayız. Çünkü îmânın aslı tasdikten ibarettir, organlarda bulunan bir şeyin kâlbde bulunan ilim ve tasdike dâhil olması düşünülemez. Nitekim Kur'ânda

²⁵ Aliyyu'l-Muttakî el-Hindî (ö: 975/1567), Kenzu'l-Ummâl, I, s.19, Nr: 3.

²⁶ İbn Batta el-Ukberî, Kitâbu'ş-Şerh ve'l-İbâne alâ Usûli's-Sunneti ve'd-Diyâne, (Henri Laoust Neş.) arapça metin kısmı, s.47, 48.

Allah 18. Kehf Sûresinin 107. âyetinde *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ* yani “inanana ve yararlı işleyenlerin konakları Firdevs Cennetleridir” diye buyururken yararlı işler yapmayı, îmân etmeye atfetmiştir. Gramer yönünden açıkça bilinir ki, atıfta başkalık, ayrıcalık vardır, yani ayrı ayrı şeyler birbirine atfedilir. Cenâb-ı Hak da bu ve buna benzer âyetlerde amelî îmâna atfetmiştir. Öyleyse amel başka şeydir, îmân da başka şeydir. Atfedilen şey, kendisine atfedilen şeye girip ondan bir parça olamaz.

Yine Allah 4. Nisâ Sûresinin 124., 20. Tâhâ Sûresinin 112. ve 21. En-biyâ Sûresinin 94. âyetlerinde *وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ* ... “mü’min olarak güzel ameller işleyen kimseler Cennete gireceklerdir,” diye buyururken mü’min olmayı, yani îmânî amellerin sıhhati için şart yapıyor. Bir gramer kâidesi olarak yine kat’iyetle bilinir ki, meşrût yani şarta bağlanmış olan nesne –burada güzel ameller işlemek– şarta, yani burada îmâna dahil olmaz veya onun içine giren bir unsur olmaz. Başka bir deyişle bir şeyin kendi kendisine şart olması imkâzdir. Öyleyse ameller îmânın aslından bir unsur değildir. Zira Yüce Allah Hücurât Sûresinin 9. âyetinde *وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* “eğer mü’minlerden iki taraf birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltiniz” buyurmakla din kardeşini öldürmeye kalkışan bir mü’minin bu hareketiyle güzel amellerden bir kısmını terk etmiş olmasına rağmen îmânın sabit kaldığına “mü’minlerden iki taraf” sözleriyle işaret ederek günah işlemenin îmânın varlığına bir zarar vermediğine dikkati çekmektedir.

Yine Teftazânî’ye göre ameller îmânın esas unsurlarından birini teşkil etmezler, ancak İmam Şâfi’î’nin de dediği gibi kâmil îmânın bir esasını teşkil ederler²⁷. Onlarla îmân kemal mertebesine yükselir, onların yokluğu da îmânî zayıflıktır. Gerçek îmân ne artar ne eksilir, Çünkü kâlbdeki tasdik, gönülden boyun eğip rıza göstermekteki kesinlik derecesine ulaşır ki, bu tasdik bölümlenmeyi kabul etmez, dörtte bir veya üçte bir tasdik denmez ve bu şekilde meydana gelen gerçek îmânda azlık veya çokluk düşünülemez. Azlık ve çokluk, yapılan işlerde ve sayılan şeylerde olur. İmânın gerçeği yönünden itaat etmekle günaha girmek aynıdır ve îmân-

27 Muhammed Ebû Zehra, (Çev.O.Keskiöglü), İmam Şâfi’î, s.129.

nın aslı aynı hal üzere sâbit kalır. İmânın aslında hiç bir değişiklik meydana gelmez. Yalnız itaat etmekle îmân kuvvetlenir, günaha girmekle de îmân zayıflar²⁸.

İşte bu görüşten hareket edenler, îmânın aslında bir değişimin söz konusu olmadığını kabul ettikleri için büyük günah işlemekle kişinin îmânının aslına bir zarar gelmeyeceğini, îmânın aynı hal üzere kalacağını, böyle olunca da büyük günah işleyen kimseye kâfir demenin doğru olmayacağını ileri sürerler. Bu gibi kimselerde gerçek îmân var oldukça ve inkâr söz konusu olmadıkça kendilerine mü'min muamelesi yapılır, derler.

Buna karşılık başlıca amelleri yerine getirmeyi îmânın temel unsurlarından biri olarak görenlerden Hâriciler, bu amelleri yerine getirmeyen kimsenin îmândan çıkıp kâfir olduğunu ve temelli olarak azab göreceğini iddia ederlerken, Mu'tezile böyle bir kimsenin ne mü'min ne de kâfir olduğunu ileri sürerek, ona fâsık ismini vermeyi uygun görür. Onlara göre fâsık bir kimse övülmeye lâyık değildir. Hayır işlediği, Allah'a ve Peygambere inandığı için kâfir de sayılmaz.

Büyük günah konusunda çeşitli görüşler ortaya atanların hareket noktalarını teşkil eden değişik îmân anlayışlarını böylece gözden geçirdikten sonra onların büyük günah işleyen bir kimse hakkında vermiş oldukları hükümleri daha geniş olarak ele almak istiyoruz.

Mürcie fırkası kendisinde îmânın zıddına delâlet eden hiç bir şey bulunmayan kimsenin îmânlı olduğu görüşünde ittifak etmiştir. İşte bu noktadan hareketle "Allah'tan başka ilâh yoktur" diyen herkesin Cennete gideceğine, büyük veya küçük günahların îmâna zarar vermeyeceğine inanırlar. Onlara göre inanmayan bir kimseye yaptığı itaatın bir faydası dokunmadığı gibi, îmânlı bir kimseye de günahları zarar vermez.

Hâriciler küçük veya büyük günah işlemek suretiyle Allah'a isyan eden kimsenin müşrik olduğunu ve Cehennemde ebedî olarak kalacağını iddia ederler. İbâdiye'ye göre büyük günah işleyen kimse müşrik değildir. Ancak büyük günahları inkar ettiği takdirde müşrik olur. Fakat bununla beraber herhangi bir günahı işleme hususunda ısrar eden kimse şirke girmiş olur. Şu halde İbâdiye'ye göre büyük günah işleyen şirkten uzaktır, ama durumu nedir? İşte bu soruya onlar, Allah'ın insanları, mü'min

28 Teftazânî, a.g.e., I.Kısım, s.156-158.

ve kâfir olmak üzere iki yere (menzileye) oturttuğunu söyleyerek şu âyetleri de delil gösterirler: “İnkâr edenler, bölük bölük Cehenneme sürülür²⁹”

“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük Cennete götürülürler³⁰”. Şüphesiz ona doğru yolu gösterdik, buna kimi şükreder kimi de nankörlük eder³¹.”

Onlara göre bu iki sınıf böylece bilindikten sonra münâfık da, âsî de, zâlim de, fâsık da, kim olursa olsun öldüğü takdirde kâfirdir. Küfür de: nimet küfrü ve şirk küfrü olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bakımdan büyük günah işleyen bir müslüman, mü'min değil Allah'ın birliğine inanmış bir kişi olarak nimet küfrü içindedir. Bu kimsenin ceza göreceği ve Cehenneme gideceği şüphesizdir, fakat Cehennemde ebedî olarak kalmamak için tek kurtuluş yolu tövbedir. Çünkü İbâdiye'ye göre tövbe kapısı her zaman açıktır. Bir kimse günde yetmiş defa günah işlese, ve sonra da tövbe etse sonra tekrar yapıp tekrar tövbe etse bile Yüce Allah, kullarının tövbesini kabul eder, günahları bağışlar ve onların ne yaptıklarını bilir³².

İbâdiye, Allah'ın azâbının gerçekleşmesi için şu üç şartı ileri sürer; 1- İşlenen günahattan tövbe etmemek, 2- kötülükleri silecek iyiliklerden mahrum olmak, 3- günahlardan geri dönmek ve Allah'a sığınmamak. Bu şartları yerine getirmeyen kimse ister küçük ister büyük günah işlemiş olsun, mutlaka işlediği günahın cezasını çekecektir.

İşte bu görüşüyle İbâdiye büyük günah işleyen temelli Cehennemde kalır diyen Hâricîlerden tamamen ayrılırken, şimdi fikirlerini ele alacağımız Mu'tezileye yaklaşmış olmaktadır. Nitekim Mu'tezileye göre büyük günah işleyen ne kâfirdir ne de mü'mindir, böyle bir kimse fâsıktır, tövbesiz öldüğü takdirde Cehennemde ebediyyen kalır, fakat oradaki azab derecesi kâfirinkinden daha hafif olacaktır. Şayet büyük günah işlemiş olan fâsık tövbe ederse, îmâna döner ve temelli olarak Cehennemde kalmaz.

Mu'tezilenin bu genel görüşünü ortaya koyduktan sonra ileri gelen Mu'tezile âlimlerinin bu konudaki fikirlerine kısaca değinmek istiyoruz:

Ebû-Huzeyl'e (ö: 235/936) göre küçük günahlar büyük günahlardan kaçınmak suretiyle, ilâhî lütuf yoluyla bağışlanır, yoksa bağışlan-

29 39. Zümer /71.

30 39. Zümer /73.

71 76. İnsân /3.

32 Dr.E.Ruhi Fiğlah, a.g.e., s.343-44.

mayı hak etmek suretiyle değil. Allah'a îmânın hepsi, bütünü îmândır, ondan bir şeyi terketmek küfürdür. Namaz ve Ramazan orucu gibi şeyleri terk etmek küfür değil fısktır³³.

el-Cubbâi'ye (ö: 303/915) göre dini kanaata sahip bir fâsik, îmân ettikten sonra, dilin ad vermelerinden olan mü'min ismini almayı haketmiştir, fakat dinin adlandırmalarından olan îmân ismiyle adlanamaz. Ayrıca Cubbâide, büyük günahlardan çekinmekle küçük günahların affedileceğini, büyük günahların îmânın sevabını boşa çıkaracağını, büyük günahlardan çekinmekle de küçük günahların cezasının boşa çıkacağını iddia eder³⁴.

Kâdî Abdu'l-Cebbâr (ö: 415/1024) büyük günah işleyen kimseye, mü'min adının verilmesine karşı çıkarken, ona sınırlı olarak mü'min denmesine karşı çıkmaz. Onu Allah'ına ve Peygamberine inanmakla nitelen-dirmek câizdir, der. O, 57. Hadîd Sûresinin "Allah'a ve Peygamberine inan-anlar için hazırlanmış Cennete koşun "meâlindeki 21. âyetini, vâcibleri yerine getirip haramlardan kaçınmak şartıyla "Allah ve Peygamberine inananlar için hazırlanmış Cennete koşun" şeklinde anlamakla, bir kimseye geniş mânâsıyla mü'min demek için vâcibleri yerine getirip haram-lardan kaçınmasının da şart olduğunu ileri sürer³⁵.

İşte Mu'tezile, vâcibleri yerine getirip haramlardan kaçınmayı, baş-ka bir deyişle Allah'ın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından uzak durmayı îmânın vazgeçilmez bir parçası olarak görmekle, amelsiz, yani başlıca ibâdetleri yerine getirmeksizin îmândan söz edilemeyeceğini ortaya koymuş olmaktadır. Bu anlamda Mu'tezile amel ile îmânın bir ara-da bulunmasını gerekli gördüğü için en sert hüküm veren fırkalar arasın-dadır. Bu noktada onlar mü'min ile kâfirin özelliklerini ortaya koyarken mü'minin özelliği bütün bir îmândır, kâfirin ki de mutlak bir küfürdür, derler. Onlara göre bir kimse büyük günahlardan birini işlerse, farazâ bi-rini öldürse, îmânın bütününden çıkmış olur. Çünkü Allah Kur'an'da bir kimseyi öldürmemeyi emretmiştir. Kâtil, Allah'ın emrini çiğnemekle îmân-ın bütününden çıkmış olmaktadır. Zira onlarca, îmân ve amel, ancak birlikte îmânı bütünleştirirler. Bir kimseyi öldürmekle îmânın bütünün-den çıkan şahıs îmân ile küfür arasındaki fisk noktasıdır ki, bu noktaya

33 Eş'arî, Makâlât, s.267, str.12-17.

34 a.g.e., s.269, str.9-14.

35 Kâdî Abdu'l-Cebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, s.702, str.10-13.

iki menzile arasındaki yer *بين المنزلة* derler. Böylece o şahıs, bir şansa sahib olmaktadır. Zira bu noktada bulunan fâsık'a ölünceye kadar tövbe etme imkanı tanınmıştır. Şayed ölünceye kadar günahından dönüp tövbe ederse, imânını kazanabilir ve temelli Cehennemde kalmaz; ama tövbe etmezse, o zaman küfre varmış olur ve temelli Cehennemde kalır.

Diğer taraftan Ehl-i Sünnet imamlarından Eş'arî'ye göre müslüman olan hiç kimse zinâ yapmak, hırsızlık etmek gibi günahları işlemek suretiyle kâfir olmaz. Zina, hırsızlık ve buna benzer büyük günahlardan birini işleyen kimse şayed bunları helâl olarak kabul eder ve haram olduklarına inanmazsa, o zaman kâfir olur³⁶.

Mâturidî, Allah, Kendisine ortak koşmak dışında, hatâ sebebiyle ve istemeyerek işlenen bütün günahları affedebilir, derken, günahları büyük ve küçük diye ayırmanın, büyük günahlardan kaçınmakla küçük günahların affedileceğinin aleyhinde olduğunu da açıklar. Ayrıca Hâricilere itiraz ederek imânı olmasına rağmen günahkâr müslümanın temelli Cehennemde kalacağı görüşünü, Zilzâl Süresinin "kim zerre kadar iyilik yaparsa, onu görür" mealindeki 7. âyetine istinaden kabul etmez.

Mâturidî "ey mü'minler, mutluluğa ermeniz için hepiniz tövbe ederek Allah'ın hükmüne dönün³⁷" ve "ey inananlar yürekte tövbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün³⁸" âyetlerini öne sürerek Allah'ın onlarda imânın varlığına rağmen, tövbe etmeyi emrettiğini ve günahlarını bağışlayacağını haber verdiğine işaret eder. Ona göre bu âyetlerde, hem tövbe etmeksizin bağışlanmayacak günahlardan biriyle imânın varlığını yok eden Mu'tezileye, hem de günah işleyenleri kâfirlerden ve müşriklerden sayan Hâricilere karşı cevap vardır, ve onların bu fikirleri kişide imân bulundukça mümkün değildir. Herhangi bir günah ile imân yok olmaz ve günahlardan affedilmemiş olan bir şey, tövbe ile bağışlanır.

Yine Mâturidî, "Ey inananlar, yapmadığınız şeyi niçin yaptık dersiniz³⁹" âyetini örnek olarak veriyor ve buradaki "niçin yaptık dersiniz" cümlesine dikkati çekerek, Allah'ın bu sözü onların günah işlemelerinden önce söylemiş olması imkânsızdır. Şu halde Allah'ın hükmüne göre bun-

36 Eş'arî, Kitâbu'l-İbâne, s.7, str.16-19.

37 24. Nûr/31.

38 66. Tahrîm/8.

39 61. Saff/2.

lara bir azâb vardır. İnanmış oldukları halde bağışlanması gereken bir günahı işledikleri için, böyle bir hitabla karşılaşmışlardır. Öyleyse günah işledikleri halde, Allah onlara “ey îmân edenler” diye hitabetmekle, günahın îmânı alıp götürmeyeceğini göstermiş oluyor⁴⁰, demektedir.

Yine Mâturîdî “doğrusu kâfirlerden başkası Allah’ın yardımından ümidini kesmez⁴¹” âyetini delil olarak ele alır ve kanâatını şu şekilde açıklar: Örfе göre küfür yalanlamaktır. Büyük günah işleyen kimse tövbe ederken affedilmesi için rica eden ve Allah’ın azâbından korkan bir davranış içerisinde onu tasdik ediyor, doğruluyor demektir. Ayrıca o Rabbînin rahmetinden ümidini kesen kimsenin sapıklık içerisinde olduğunu ve Allah’ı tanımadığını da bilir. Halbuki büyük günah işleyenin Allah’ı yalanlamadığı ortadadır. Gerçekte küfür, örtmeye ve gizlemeye denir. Halbuki büyük günah işleyen Allah’ın nimetlerinden hiç birşeyi gizlememiş ve hakkı inkar etmemiştir. Öyleyse ona kâfir demek de doğru olmaz⁴².

Mâturîdî tövbe konusunda “Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar⁴³” âyetine dikkati çeker. Bilindiği üzere Mu’tezile, âyette geçen: “dilediğini bağışlar” sözlerini tövbe etmek şartıyla bağışlar şeklinde anlamışlardır ve bu anlayışın neticesi olarak tövbe olmaksızın günahın bağışlanmayacağını iddia etmişlerdir. Mâturîdî’ye göre bu âyet onların bu görüşlerini geçersiz kılar, çünkü Allah bağışlamak iradesini kendine has kılmıştır, ve bunda belirli bir hikmet vardır⁴⁴.

Görülüyor ki, îmânı farklı şekillerde anlayanlar, büyük günah konusunda bu görüşlerine dayanarak, ona uygun gelen anlayışları ileri sürmüşlerdir. Meselâ, konuyu oldukça hafife alarak, organlarla belirli ibâdetleri yapmayı îmândan bir parça saymayan, “Allah’a îmân, Allah’ı bilmektir” diyen Mürce’înin büyük günah anlayışı da, buna bağlı olarak şöyledir: Allah’tan başka Tanrı yoktur, diyen her müslüman Cennete gidecektir. İmânı olmayana gerekli ibâdetleri yapmanın bir faydası dokunmayacağı gibi, inanmış bir mü’mine de günahlarının bir zararı yoktur.

Diğer taraftan îmânı bir bütün olarak ele alan, Allah’ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmayı, organlarla başlıca amelleri yeri-

40 Mâturîdî, Kitâbu’t-Tevhîd, s.332-33.

41 12. Yûsuf/87.

42 Mâturîdî, Tevhîd, s.334.

43 4. Nisâ/48.

44 Mâturîdî, Tevhîd, s.332.

ne getirmeyi îmânın ayrılmaz bir parçası olarak gören Hâricîler ve Mu'tezile bu noktada birleşirlerken neticede birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Şöyleki, Hâricîlere göre gerekli ibâdetleri yapmayan, diğer bir deyişle büyük günah işleyen îmândan çıkmıştır. Mu'tezile'ye göre de îmânın bütününden çıkmıştır. Çünkü onlara göre mü'minin özelliği îmânın tümüne sahip olmaktır. Kâfirlerinki de mutlak bir küfürdür. Bu itibarla günahkâr bir mü'minin îmânının tümünde bir noksanlaşma olmuştur. Onun için bu kimseyi onlar küfür ile îmân arasındaki orta yere, fisk noktasına koymuşlardır. Onlara göre fâsık, îmânın tümünden çıktığı halde, henüz küfür derecesine varmamış kimse demektir. Mu'tezile bu kimseye ölünceye kadar tövbe imkânını tanımıştır. Ölünceye kadar günahlarından dönüp tövbe ederse, fisk noktasından kurtulup îmânın tümüne döner, şayet tövbe etmezse, o zaman küfre varmış olur. Çünkü onlara göre tövbe eden kimse affedilmeyi hak etmiştir. Ve tövbe eden kimsenin tövbesini kabul etmek Allah'a vâcibtir. Zira bu görüş onların beş prensibinden biri olan "Allah'ın adâleti" görüşüne uygun düşer. Çünkü buna göre Allah'ın kulları hakkında en uygun olanı yapması ve yaratması gerekir. Ehl-i Sünnet hiç bir şeyi Allah için vâcib görmez, tövbeyi kabul edip etmemeyi onun mutlak irâdesine bırakır, bununla beraber gereği gibi yapılan tövbeyi Allah'ın kabul edeceğini ümit ederek rahmetine sığınır.

Halbuki yukarıda gördüğümüz Ehl-i Sünnet âlimleri, îmânın kâlb ile tasdik ve dil ile ikrardan ibaret olduğunu, organlarla başlıca amelleri yerine getirmeyi îmânla beraber düşünmekle îmânın bir parçası olmadığını, îmânın artıp eksilmediğini söylerken günah işleyen îmânlı bir kimsenin yine mü'min olduğunu kabul etmişler ve ona âsî (itâatsiz) sıfatını ekleyerek, mü'min-i âsî demişlerdir. Böyle bir kimsenin Allah'a yalvarıp tövbe etmesi bile onun îmânının varlığına işarettir. Netice olarak onlar, büyük günah işleyen bir kimsenin kâlbine yerleşmiş olan îmânında bir değişikliğin, bir azalmanın meydana gelmesi söz konusu değildir. Öyleyse böyle bir kişiye de kâfir denmez, derler.

Bu görüşlerden sonra şunu da belirtmeliyiz ki, mü'minin îmânıyla güzel ameller işlemek ve yararlı işler yapmak hiç şüphesiz sıkı sıkıya alakalıdır. Çünkü mü'minin îmânı güzel ameller işlemek, yararlı işler yapmak ve ahlâkî kâidelere uymakla, diğer bir deyişle, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmakla kuvvetlenir ve kemâl mertebesine ulaşır. Şu var ki, bunları yapmayan ve yasaklardan çekinmeyen kimseye, bunları inkâr edip yalanlama-

